

Nr 24

Justitieutskottets betänkande i anledning av motion angående förtal av avliden.

Motionen

I motionen 1974:971 av fru Åsbrink (s) yrkas att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om komplettering av bestämmelserna i 5 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken i enlighet med i motionen angivet syfte.

Motionären framhåller att den ökande insikten om individens värde och integritet för stora grupper i vårt land omfattar inte blott de levande utan också de döda. Motionären vill inte begränsa den seriösa forskningens rätt att granska bortgångnas liv, karaktär och insatser eller den konstnärliga friheten att dikta och skapa personligheter men anser att det finns en tendens till övertramp och missbruk härav och att frågan om skydd för en döds minne vid några uppmärksammade tillfällen aktualiserats. Enligt motionärens uppfattning har kretsen av de personer, som äger rätt att väcka åtal till försvar för en avlidens minne, visat sig vara alltför begränsad. Även om den dödes allra närmaste inte längre är i livet kan avlägsnare släktingar enligt motionären vara ytterst upprörda över kränkningen av den döde. Motionären anser att också de som saknar närmare anhöriga bör vara skyddade mot förtal efter döden samt att en person som ställt sitt liv till tjänst i någon organisation skall ha rätt att få skydd genom organisationens försorg. Enligt motionärens mening bör dock eventuellt rätten att väcka åtal tidsbegränsas.

Gällande rätt

I 5 kap. 1 § brottsbalken stadgas straff för förtal. Den brottsliga gärningen består i att utpeka någon som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller i att eljest lämna uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Påföljden är böter. Var gärningsmannen skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den skall han ej dömas till ansvar. Är brottet att anse som grovt skall han enligt 2 § dömas till böter eller fängelse i högst två år för grovt förtal. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller eljest varit ägnad att medföra allvarlig skada. I 4 § stadgas att förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 § om gärningen

är sårande för de efterlevande eller den eljest – med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt – kan anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne. Slutligen upptas i 5 § en särskild åtalsregel vid förtal av avliden. Åtal får väckas endast av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon samt om åtal av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt, av allmän åklagare.

För fullständighetens skull bör här också anmärkas att förtal av avliden som skett i tryckt skrift enligt 7 kap. 1 och 4 §§ tryckfrihetsförordningen utgör tryckfrihetsbrott. Rätten att väcka allmänt åtal för sådant brott är förbehållen justitiekanslern (9 kap. 2 §). För väckande av sådant åtal gäller särskild tidsfrist (9 kap. 3 §). I fråga om målsägandes rätt att ange eller väcka enskilt åtal gäller vad i lag är stadgat (9 kap. 4 §).

Frågans tidigare behandling

Straffbestämmelsen om förtal mot avliden tillkom först genom införandet av brottsbalken. Till grund för lagstiftningen låg ett förslag av straffrättskommittén (SOU 1953:14), vari bl. a. behandlades frågan om hur man skulle bestämma gränsen bakåt i tiden för straffstadgandets tillämpning. Kommitténs tanke härvidlag var att genomföra en tidsbegränsning genom bestämningen av den krets av personer som tillerkändes målsäganderätt. Denna krets överensstämde med den personkrets som i gällande lag tillagts åtalsrätt. Vidare skulle åtal för förtal av avliden liksom för övriga ärekränkingsbrott enligt kommittéförslaget kunna väckas av åklagare om det var påkallat från allmän synpunkt. I prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk anförde departementschefen (s. B 152) att kommitténs tanke i fråga om en tidsbegränsning knappast syntes lycklig, utan begränsningen borde i klarhetens intresse framgå av själva gärningsbeskrivningen. Att därvid föreskriva en bestämd tidsfrist, räknad från dödsfallet, syntes ej böra komma i fråga. Enligt departementschefen torde lagrummet i stället böra avfattas så att det i varje särskilt fall fick bedömas huruvida uttalandet kunde anses kränka den frid som borde tillkomma den avlidne.

Vid detta bedömande ansåg departementschefen att längden av den tid som förflutit från det den avlidne var i livet blev en betydelsefull faktor men att hänsyn även fick tas till andra föreliggande omständigheter. Särskilt fick beaktas huruvida uttalandet var sårande för den avlidnes efterlevande, varvid hänsyn närmast fick tas till efterlevande make och barn men i undantagsfall även till senare generationer. Av väsentlig betydelse vid bedömandet var enligt departementschefen om minnet av den avlidne inom en större eller mindre krets kvarstod med levande personlig kraft. Med denna utformning av brottstypen syntes den departementschefen ge erforderligt skydd mot obehöriga kränkningar mot avliden, utan att den behövde innebära någon hämsko på den historiska forskningen och på den fria yttrande-

och kritikrätten i övrigt.

Vad angår utformningen av åtalsreglerna vid ärekränkingsbrott anförde departementschefen (s. C 188 och 189) att han för sin del, ehuru med viss tvekan, kommit till den uppfattningen att den allmänna åtalsrätten borde vidgas men att kommitténs förslag syntes gå för långt. I likhet med vad som framhållits i ett flertal remissyttranden ansåg departementschefen att det fanns risk för att åklagarna skulle komma att betungas av ett mycket stort antal anmälningar för ärekränkning, vari hävdades att åtal var befogat från allmän synpunkt. När det gällde förtalsbrottet kunde det enligt departementschefen vara befogat att allmän åklagare ingrep i särskilt kvalificerade fall, vilket lämpligen borde komma till uttryck genom ett stadgande om att åtal fick ske om det var påkallat från allmän synpunkt. Med denna restriktiva utformning av lagtexten ansåg departementschefen att åklagarna fick anses ha stöd för att utan mera ingående undersökning avvisa obefogade anmälningar. När det gällde förtal av avliden anslöt sig departementschefen till kommitténs förslag om bestämningen av den åtalsberättigade personkretsen. Åtal borde därjämte utan krav på angivelse kunna väckas av åklagare om åtal av särskilda skäl fanns påkallat från allmän synpunkt. Den allmänna åtalsrätten fick enligt departementschefen betydelse särskilt i fall då sådana anhöriga som ingår i målsägandekretsen inte fanns i livet. Att i lagtexten uppta en regel som uttryckligen ålade åklagarna att ägna uppmärksamhet åt sådana fall syntes departementschefen inte erforderligt.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen väcktes bl. a. en motion med yrkande om en mildring av förutsättningarna för allmänt åtal. I sitt av riksdagen godkända betänkande (1LU 1962:42) tillstyrkte första lagutskottet propositionens förslag i denna del och avstyrkte motionsyrkandet. Utskottet förklarade sig därvid dela den av departementschefen anförda uppfattningen om hur förutsättningarna för allmänt åtal borde utformas.

Utredningar

Den år 1965 tillkallade utredningen för översyn i vissa hänseenden av lagstiftningen beträffande yttrande- och tryckfrihet avgav år 1972 slutbetänkande (SOU 1972:88) Ärekränkning. I betänkandet konstaterar kommittén att nu gällande bestämmelser i 5 kap. 1 § brottsbalken och 7 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen bör kompletteras med ytterligare bestämmelser om straffrihet i vissa situationer. Denna utvidgning tar främst sikte på att i vissa situationer mildra det i 5 kap. 1 § brottsbalken uppställda kravet på att den som uttalat sig skall kunna styrka att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Enligt förslaget skall straffrihet för ett uttalande, som i och för sig är förtal, inträda i sådant fall då det med hänsyn till det sätt på vilket uppgiften framfördes samt övriga omständigheter kan anses påkallat från allmän synpunkt att uppgiften lämnades. Enligt kommittén avses med en prövning från allmän synpunkt även att enskilds

intresse av integritet skall beaktas. Kommittén lämnar olika exempel på situationer i vilka det föreslagna stadgandet kan komma att tillämpas och nämner därvid att det bör vara klart att straffrihet skall föreligga när det kan anses påkallat att i ett vetenskapligt arbete lämna en, om också obestyrt, uppgift som kan anses kränkande för en nu levande eller avliden person, under förutsättning att det kan anges på vilka källor uppgiften bygger. Genom den föreslagna ändringen kommer också det straffbara området för förtal av avliden att inskränkas. Kommittén konstaterar att denna ändring inte är till fyllest. Enligt kommittén föreligger fortfarande ett behov av att kunna straffa förtal av avliden, men straffbestämmelsen bör inte anses motiverad främst av hänsyn till de efterlevandes känslor. Grunden för ett bibehållande av bestämmelsen är i stället den att lika väl som en levande person behöver skydd för sin ära under livstiden bör han också kunna förlita sig på att han inte efter sin död blir föremål för ohämmade, ogrundade beskyllningar. Kommittén föreslår därför att förtal av avliden skall vara straffbart om gärningen med beaktande av den tid som förflutit sedan han var i livet och omständigheterna i övrigt kan anses kränka den avlidnes minne. I fråga om åtalsrätten för de efterlevande innebär kommittéförslaget inte några ändringar.

Betänkandet är föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet en motion om förtal av avliden.

I 5 kap. 1 § brottsbalken stadgas straff för förtal. Den brottsliga gärningen består i att utpeka någon som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller i att eljest lämna uppgift som är ägnad att utsätta denne för missaktning. Påföljden är böter. Var gärningsmannen skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den skall han ej dömas till ansvar. Är brottet att anse som grovt skall han enligt 2 § dömas till böter eller fängelse i högst två år för grovt förtal. I 4 § stadgas att förtal av avliden skall medföra ansvar enligt 1 eller 2 § om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest – med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt – kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne. Åtal för förtal av avliden får väckas endast av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller, om åtal av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt, av allmän åklagare.

I motionen framhålls, att kretsen av de personer som äger rätt att väcka åtal till försvar för en avlidens minne visat sig vara alltför begränsad. Även andra släktingar än de som har åtalsrätt kan enligt motionären vara ytterst upprörda över en kränkning av den döde. Motionären anser också att de som saknar närmare anhöriga bör vara skyddade mot förtal efter döden

samt att en person som ställt sitt liv till tjänst i någon organisation skall ha rätt att få skydd genom organisationens försorg. Enligt motionärens mening bör dock rätten att väcka åtal möjligen tidsbegränsas. Yrkandet går ut på att bestämmelserna i 5 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken skall ändras i enlighet med vad nu sagts.

När det gäller frågan om en lagändring bör komma till stånd bör enligt utskottets mening framhållas att motionärens önskemål i viss utsträckning kan tillgodoses inom ramen för allmän åklagares åtalsrätt. Som föredragande departementschefen framhöll under förarbetena till brottsbalken har den allmänna åtalsrätten vid förtal av avliden betydelse särskilt i fall då sådana anhöriga som ingår i målsägandekretsen inte finns i livet.

Utformningen av förtalsbrotten är f. n. föremål för överväganden inom justitiedepartementet på grundval av förslag, som framlagts av kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet.

Även om utskottet hyser stor förståelse för motionärens önskemål, anser utskottet, att Kungl. Maj:ts ställningstagande till kommitténs förslag och de synpunkter som framkommit under remissbehandlingen av förslaget inte bör föregripas. Motionen bör därför inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1974:971.

Stockholm den 29 oktober 1974

På justitieutskottets vägnar

LISA MATTSON

Närvarande: fröken Mattson (s), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Westberg i Ljusdal (fp), Nygren (s), fru Bergander (s), herrar Schött (m), Nilsson i Visby (s), Fransson (c), Lövenborg (vpk), fru Wiklund (c), fru André (c), fru Andersson i Kumla (s), herr Lundgren (s) och fru Lindquist (m).

